

БЕРДЯНСЬК – місто Запорізької області. Розташоване на північно-західному узбережжі Азовського моря. Населення 123 тис. осіб (2001). Промислово-транспортний центр на півдні України. Грязьовий і кліматичний курорт.

Заснування – 1827 – датується спорудженням неподалік від поселення Берди пристані, яка 1836 прийняла перше іноземне судно. 1841 Берди перейменовано на Б. з наданням йому наступного року статусу повітового міста Таврійської губернії. Від тих пір стрижнем розвитку Б. стали торговельні зв'язки з багатьма портами Західної Європи та Леванту. Масштаби цих стосунків визначало збіжжя, яке постачали на іноземні ринки господарства Приазов'я і Придніпров'я. Через Б. на продаж за кордоном відправляли також сало, вовну, необроблені шкіри. Неухильно зростаючи протягом другої половини ХІХ та початку ХХ ст., експорт міста в кілька разів переважав імпорт. 1900 тут відвантажено 20 млн. пудів зерна проти 6,7 млн. пудів у 1866. У Б. складалася відповідна схема його транспортування: від селян і чумаків, які привозили продукцію на фурах, до скуповувачів-оптовиків і через них до негоціантів-судновласників. Інтеграція Б. в систему міжнародної торгівлі перетворила його на один з найбільших центрів морського експорту в Європу, що в березні 1852 призвело до передачі управління містом адміністрації порту. У цей період Б. налічував 200 магазинів-складів, 70 купецьких крамниць, у ньому діяли три щорічні ярмарки. У вивізній торгівлі порядкували поряд з вітчизняними зарубіжні фірми і банки. На сторожі інтересів останніх стояли акредитовані у Б. консульства і віце-консульства Італії, Франції, Австро-Угорщини, Німеччини, Греції, Бельгії, Великої Британії, Іспанії, Данії, Швеції та ін. Дипломати водночас займалися власними обладнаннями на хлібному ринку, відкриваючи в місті торговельні контори і підприємства.

Паузу у зовнішньоекономічній діяльності Б. спричинила Кримська війна, в ході якої 1855 англо-французька ескадра блокувала морські комунікації до міста і спробувала захопити його з допомогою десанту, скинутого, проте, в море захисниками – азовськими козаками.

Від 1870-х років у Б. набувала прискореного розвитку фабрично-заводська промисловість за активною участю іноземних капіталів. 1876 англійська фірма “Клейтон” відкрила майстерні при складі сільськогосподарських машин і знарядь. У ті ж роки заводи сільськогосподарської техніки побудували іноземці Шрейдер і Матіас. 1900 з'явився “Російсько-американський завод”. Тоді ж нового імпульсу розвитку порту додали механічні майстерні, влаштовані Петербурзьким адміралтейством. 1907 Б. стає й осередком літакобудування, представленого аеропланним заводом французько-бельгійського акціонерного товариства.

Економічне зростання міста супроводжувалося у 70-80-х роках ХІХ ст. відкриттям перших гімназій – чоловічої і жіночої, народних училищ й спеціалізованого навчального закладу – морських класів.

Багатоетнічна людність Б., значну частину якої сформували вихідці з інших країн – німці, болгары, греки тощо, впливала на його зв'язки й в громадсько-політичній сфері. 1860 місцева італійська громада, переважно

купці й морські капітани, збирали і відправили грошові складки до Генуї у фонд підтримки визвольної армії Дж.Гарібальді. 1903, після ознайомлення у Франції, Німеччині та Швейцарії з діяльністю робітничих партій, у місті постала перша нелегальна соціал-демократична група.

Перша світова війна й іноземна інтервенція в Україні завдали великої шкоди традиційним торговельним зносином Б., їх головному рушію – порту який зазнав руйнації. У квітні 1918 місто зайняли армійські частини кайзерівської Німеччини. Наприкінці березня 1919 на рейді Б. з'явилися військові кораблі Антанти – англійців і французів, які піддали бомбардуванню місто і зробили безуспішно висадку десанту. Перервані судноплавні зносини Б. було відновлено частково лише 1924 – з Італією, Грецією, Францією. 1941-1943 під час гітлерівської окупації основні підприємства міста перейшли у власність німецьких капіталістів, в тому числі Круппу – найбільший у Б. Першотравневий завод, а на примусові роботи до третього рейху було вивезено близько трьох тисяч бердянців.

Після Другої світової війни відбувалося відновлення зруйнованих і будівництво нових підприємств; в номенклатурі експорту Б. головне місце посіла продукція місцевих підприємств – кабель, жниварки, скрепери, вина та ін. Одержувачами її стали Польща, Румунія, Угорщина, Сирія, Індія, Пакистан, Туреччина, Куба, Гана тощо. Зазнав модернізації порт, де 1946 на базі майстерень зведено завод портового устаткування. Від 1964 Б. встановив прямі вантажні лінії до Варни і Бургаса (Болгарія), Олександрії (Єгипет), Салоніків (Греція), Неаполя (Італія). На рубежі ХХ–ХХІ ст. вони охопили порти і міста багатьох інших країн Європи, Азії, Африки.

Літ.: О народном образовании в Бердянском уезде Таврической губернии в 1866-1876 гг. – Бердянск, 1877; Бердянск. – Днепропетровск, 1967; Історія міст і сіл УРСР: Запорізька область. – К., 1970; Варварцев М.М. Громадськість України у русі допомоги італійській визвольній боротьбі (1860 р.)// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1997, вип.6.

М.М.Варварцев.

БЕРЕЗНЕВІ СТАТТІ 1654 – усталена в історіографії назва комплексу документів, якими було юридично оформлено українсько-російський договір 1654. Вони називалися ще “Переяславським договором”, “Договором Богдана Хмельницького” тощо. Оригінали документів договору не збереглися. Відомі тільки їхні копії та чернетки. Українські Б.с. складаються з кількох документів: ухвалених російським царем Олексієм Михайловичем “Статей Богдана Хмельницького” від 2 квітня (23 березня), “Жалуваної грамоти” царя гетьманові й Війську Запорозькому від 6 квітня (27 березня) й “Жалуваної грамоти” шляхті від 6 квітня (27 березня). Українська сторона подала свої умови у формі прохань-чолобитних до царя. Акти царського уряду мали форму “пожалувань” з боку царя.